

EGY IRODALOMTÖRTÉNETI KLASSZIKUS

Kerényi Ferenc: *Petőfi Sándor élete és költészete. Kritikai életrajz*

Kerényi Ferenc Petőfi-könyvének új kiadása, amely éppúgy az Osiris Kiadó érdeme, mint volt a 2008-as első kiadás, a klasszikussá válás első hangsúlyos jelzése. Most, majdnem 15 évvel a szerző halála után már nem a monográfia értékének a felismerése egy ismertetés feladata (annál is kevésbé, mert a könyvnek volt értő és értékelő kritikai visszhangja), hanem inkább a könyv tartós és maradandó érdemének a számbavétele.

Mindenekelőtt azonban egy olyan állítással kell szembenéznünk, amely nem annyira a szakma írásos kommunikációjában, hanem inkább a szóbeli reflexiók szintjén merült föl — nemcsak a könyv kapcsán, hanem Kerényi egész munkássága kapcsán (s ez alighanem ma is tartja magát itt-ott): hogy tudniillik Kerényi könyve „pozitivistá” munka lenne. Ez persze így — éppen kifejtetlenségében és pontosabb meghatározatlanságában — fölöttebb elnagyolt meghatározás, hiszen nem a fogalom konkrét tudománytörténeti aplikálásáról van szó, hanem egyszerű megbélyegzésről, ahol a „pozitivistá” mint fogalom egyenértékű a korszerűtlennel és az adatközpontúval, még akkor is, ha *amúgy* a könyvet valaki nélkülözhetetlennek gondolja.

Az új kiadás olvastán jól érzékelhető, hogy ez még így sem igaz. A 2008 óta eltelt idő ezt csak még markánsabbá tette.

Lukácsy Sándor még 1971-ben szögezte le: „A közhiedelemmel ellentétben: tudomásul kell venni, hogy Petőfi életművének nincs minden versre kiterjedő, teljes feldolgozása.”¹ A meghökkenítő megállapítás azt jelentette, hogy sem egy igazi kritikai kiadás nem állt akkor rendelkezésre, sem az addigi szakirodalmi feldolgozások nem tértek ki minden egyes versre. Lukácsy megállapításainak a legfőbb referenciapontja ekkor Ferenczi Zoltán háromkötetes Petőfi-életrajza volt,² valamint Horváth János kiváló Petőfi-könyve, amely persze nem is próbálta azt állítani, hogy ő minden egyes versről számot ad.³ De előzményként ideidézhetjük akár Fekete Sándor ma már nagyon ritkán emlegetett, töredékben maradt Petőfi-életrajzát is, amelynek csak az első kötete készült el (s amely ilyenformán éppen a pálya egy olyan szakaszával foglalkozott, amely a költői életmű szempontjából még kevésbé releváns).⁴ Ha ezekhez a vállalkozásokhoz mérjük Kerényi munkáját, még világosabbá válnak a jelentős eltérések. Kerényi ugyanis világosan érzékelte a műfaji különbséget a kriti-

kai kiadás és a monográfia között, s nem próbálta meg az egyiket átjátszani a másikba. Kerényinek ebben a könyvében nem a minden egyes szövegre kiterjedő, adatszertől foltárás volt a célja.

Ennek sajátos jelzése is van.

Kerényi váratlan halálával, 2008-ban befejezetlen maradt Petőfi verseinek új kritikai kiadása, mert a 6. kötetet, amely az 1848-as és 1849-es versanyagot tartalmazta, már nem volt ideje készre formálni. S mivel a befejezés nehéz feladata rám maradt, s jelenleg is éppen ezen a munkán dolgozom, jól látom, hogy a kritikai kiadás elkészült részeiben Ferenczi könyve állandó beméresi pont a datálási és keletkezéstörténeti kérdésekben, míg Kerényi a saját könyvére ilyen vonatkozásban egyáltalán nem támaszkodott, s ezt még akkor sem tudnám pótlásképpen — afféle hommage-ként — beilleszteni a jegyzetanyagba, ha akarnám. Egyszerűen azért nem, mert Kerényi Petőfi-monográfiája ilyen típusú kérdéseket nem is akart eldönteni — ezt a kritikai kiadásra hagyta. A Petőfi-könyv csak a következtetéseket és az eredményeket használta föl.

Egyébként ha megnézzük Kerényi korábbi, a monográfiát is előkészítő Petőfi-tanulmányait (az anyag felmérését egy olyan gyűjteményes kötet előkészítése érdekében végeztem el, amely szintén az Osiris Kiadó gondozásában lát nemsokára napvilágot Kerényi életművéből, azaz nem csupán a Petőfit érintő dolgozataiból), akkor az is látszik, hogy Kerényi nem is ezekből az amúgy kiváló tanulmányaiból „vágta össze” a monográfiáját. Ez persze komoly önértékkel ruházta föl ezeket a dolgozatait, hiszen ott olyan következtetések is megfogalmazódnak, amelyek a monográfiában nem találhatók meg. Ám van ennek más tanulsága is. A monográfiának — Kerényi számára — volt egy világos súlypontja (s minden egyéb eredménye ehhez mérten vált felhasználható előtanulmánnyá, amelyet az adott esetben újra is fogalmazott): egy irodalomszociológiai módszer próbált meg alkalmazni egy 19. századi magyar költői életműre. Így került előtérbe egy beépülés folyamata, amely persze egyfelől identitáskérdés is volt, másfelől pedig intézménytörténet: egy nem nemes, evangélikus vallású, szlovák etnikumú családból származó, alföldi fiatalember hogyan lesz a Magyar Királyság meghatározó magyar nyelvű költője.

Egy ilyen kiindulású problémafeltevésből következő kérdések pedig alapos értelmező műveletek révén válaszolhatók meg, a különböző forrásokból származó adatok ugyanis csak így válhatnak egy markáns gondolatmenet részévé — de sosem az adatok hatnak önmagukban.

Kerényi — miközben színháztörténészként indult, kandidátusi értekezése is e témában született — már igen korán, a 70-es évektől egyik előfutára lett a 19. századi magyar irodalomtörténet intézménytörténeti és szociológiai aspektusú megközelítésének (ennek egyik első jelentős kísérlete a Tízek Társaságáról írott tanulmánya volt). Kerényinek ez a jelentős kezdeményezése a mából visszatekintve ismerhető fel határozottan, hiszen egykorú recepciója, tudatosítása és folytatása nem nagyon volt, s mivel magát Kerényit sem jellemezte az elméleti általánosítás szándéka (noha irodalomértelmező módszere egyáltalán nem önreflexív nélküli filológizálás volt), ezért egykorú programcikkeire sem támaszkodhatunk a szándék feltárása érdekében. Ennek a törekvésének az egyik csúcsa a Pest megye irodalmi életéről írott nagyszabású monográfiája volt,⁵ a másik pedig az 1850-es évek irodalmi életéről írott összefoglalásai⁶ — mindkettő már a 2000-es években. Ez utóbbi, érdeméhez és jelentőségéhez mérten kevésbé hivatkozott munka alighanem az életmű egyik főműve: Kerényi itt egy világosan kijelölt módszertan mentén próbálta meg az 1849 utáni időszak mentalitásának az irodalom történetét is befolyásoló jellegét megragadni, olyan jelenségek felmutatásával, mint a bűnbakkeresés, a mitizálás kísérlete és az allegorikus ábrázolás lehetőségeinek a megkísértése (ez utóbbi úgy is előkerült, mint az írói ábrázolás formaproblémája és úgy is, mint a szövegek egykorú befogadásának a kerete). Ehhez természetesen nem volt elegendő csak az ekkor született irodalmi művek szövegét alapul venni — bár Kerényi egyáltalán nem hanyagolta el az előző kérdésvetések poétikai dimenzióját sem. A következtetések levonásához szükséges forrásanyag ilyen módon kiterjedt egyaránt a korszak egykorúan publikus, a sajtónyilvánosságban megragadható szövegeire, mint ahogy a magánszféra köreibbe tartozó, csak utólag feltáruló, s számos ponton elhallgatásokkal és utalásokkal terhelt dokumentumokra (a magánlevelezésektől egészen a titkosrendőri jelentésekig). Ebbe a tudományos törekvésbe illeszkedett bele tehát a Petőfi-monográfia, amely időrendben ezeket a munkákat követte néhány évvel. Csak itt egy biográfia kereteibe szerveült az a módszertan, amelyet a korábbi könyvek dolgoztak ki történeti irodalomszociológiaiaként. Ezért aztán a Petőfi-könyv egy nagyszabású kísérlet kidolgozott eredményének is tekinthető. S míg Ferenczi annak idején pótolni és megelőlegezni akarta háromkötetes munkájával a kritikai kiadást (s ez olyannyira nyomat hagyott a könyvön, hogy már az egykorú szakmai kritika is bírálta a szárazságáért), Kerényi éppen a kritikai kiadást használta föl egy koncepciózus pályakép megrajzolásához — s ez 2008-ban azért

nem tűnt föl, mert Kerényinek már nem volt ideje befejezni az általa gondozott kritikai kiadást is, s így nagy terve, a monográfia és a befejezett kritikai kiadás egyszerre történő felmutatása csonkán maradt. Sokatmondó adalék ahhoz, hogy mennyire világosan látta az eltérő szakmai szövegtípusokat: a monográfiájában a leg-sürgetőbb feladatnak egy Petőfi-bibliográfia elkészülését nevezte (489.). Ez azóta sem készült el, még csak a munkálatai sem folynak. Ám saját munkáját még csak arra sem kívánta fölhasználni, hogy ezt orientálja, nemhogy megvalósítani törekedjen. S alighanem éppen ebből fakad munkájának egyetlen jelentősebb hibája: nem jegyzetelte alaposan végig a könyvet, így egyes állításainak a bibliográfiai alátámasztása sem történt meg (megelégedett egy összevont és vázlatos, a legfontosabb tételekre kiterjedő könyvésztettel, amely a szakirodalmi súlypontokat és értékhangsúlyokat valóban láthatóvá tette, de csak azt). Kerényi ugyanis egy közművelődési igényt is megcélzott a monográfiájával (sokak számára olvasható könyvet akarván létrehozni), s ezt — többek között — úgy kívánta elérni, hogy nem nehezítette el a könyvet a sűrű lábjegyzetekkel. Én ezt akkor is fogyatkozásnak (de legalábbis szépséghibának) véltem, s most sem gondolok erről mást. Sőt, az azóta eltelt idő talán még jobban fölnagyította ennek a megoldásnak a problematikusságát: Kerényi könyvének a birtokában sem lehet ugyanis könnyen tájékozódni a rendkívül terjedelmes (s persze hullámzó színvonalú) Petőfi-szakirodalomban (noha a Petőfi-problémák mindegyikében kiválóan eligazít).

Miközben nem túlzás az a kijelentés sem, hogy Kerényi Petőfi-könyve voltaképpen az első igazán monográfia a 19. század legjelentősebb költőjéről. S ez 2008-ban is nyilvánvaló volt ugyan, de 2022-ben is pontosan így látszik. (Második, javított kiadás. *Osiris*, Budapest, 2022)

SZILÁGYI MÁRTON

¹Ferenczi Zoltán: *Petőfi életrajza*, I–III. kötet, Franklin-Társulat, Budapest, 1896.

²Lukácsy Sándor: *Petőfi versről versre: 1848 januárja*. Új Írás, 11 (1971/1), 93.

³Horváth János: *Petőfi Sándor*. Pallas, Budapest, 1922.

⁴Fekete Sándor: *Petőfi Sándor életrajza I.: A költő gyermek- és ifjúkora*. Akadémiai, Budapest, 1973.

⁵Kerényi Ferenc: *Pest vármegye irodalmi élete (1790–1867)*. Pest Megyei Monográfia Közalapítvány, Budapest, 2002.

⁶Kerényi Ferenc: „Szólnom kisebbség, bűn a hallgatás”. *Az irodalmi élet néhány kérdése az abszolutizmus korában*. Békés Megyei Levéltár, Gyula, 2005.